

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:3. 2006

Karlbergskadetterna och utbildningshistorien

Esbjörn Larsson, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning. Kungl. Krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 220, Diss, Uppsala 2005. 410 s. (Summary: From Upbringing to Education. The Swedish Royal War Academy, 1792 to 1866.)

Esbjörn Larsson har skrivit en mycket intressant och – i dubbel bemärkelse – mångsidig avhandling. Den behandlar ”olika aspekter av den utbildning som bedrevs vid Krigsakademien under perioden 1792–1866 och den samhälleliga funktion som denna institution fyllde”. Studien syftar till att ge en bild av Karlberg men också till att belysa manlig social reproduktion inom samhällets övre skikt samt kadettutbildningens del i det svenska utbildningssystemets uppkomst. Det är en mycket läsvärd och gedigen avhandling som dock har ett något cirkulärt drag: det är oklart vad som är utgångspunkter och vad som är resultat. Genom strykningar kunde ökad läsbarhet och sannolikt ännu större klarhet i analysen ha uppnåtts.

Avhandlingens prolog

Larsson inleder med att avfärda tidigare forskning kring Krigsakademiens uppkomst. När akademien grundades var det gängse sättet att bli officer den så kallade gradpasseringen (soldat, korpral och de olika underofficersgraderna) vid ett värvat regemente. Men även sedan utbildningsverksamheten var fullt utbyggd – 200 kadetter vid mitten av 1800-talet – var det fortfarande endast en tredjedel av officerarna som utbildade sig vid Karlberg. Först sedan akademien ombildats till Krigsskolan blev examen därifrån obligatorisk. Den låga antagningsåldern (11–13 år) samt den starka betoningen på allmänbildning – först efter tre års elementärundervisning erbjöds två år av mer tillämpad militärutbildning – talar också emot att kadettskolans främsta funktion var att höja kompetensen inom landets officerskår. Författaren lanserar i stället tanken att Krigsakademien måste förstås ur ett utbildnings- och socialhistoriskt perspektiv! Med inspiration från Bourdieu, Weber och Müller samt Simon och Ringer (1987) skisserar Larsson en förklaring som bygger på teorier om utbildning som redskap för social reproduktion. Det är, menar han, av största vikt att söka sig bakåt före den tid då staten kom att spela en väsentlig roll i byggandet av de nationella utbildningssystemen. Dessa måste förstås som produkter av möten mellan olika yrkes- och klassintressen där det inte alltid var kunskapen som stod i centrum. Bourdieu och Boltanskis tes att utbildningssystemet inte i första hand är avhängigt produktionssystemets krav, utan att det i stället är familjegruppernas reproduktionsstrategier som är avgörande för dess utformning, refereras. Med förlaga från Bourdieus studier

av elitskolorna i Paris – där en exklusiv rekrytering gör kunskapsförmedlingen sekundär i förhållande till den rituella konsekvreringen av den blivande eliten – konstrueras en arbetshypotes för avhandlingen: "Kadettutbildningen skall [då] inte i första hand ses som ett instrument för att höja kompetensen inom officerskåren, utan snarare som en institution för att reproducera samhällets övre skikt" (s 36f). Författaren gör härmed en poäng av att han undersöker det svenska utbildningssystemets uppkomst – och inte såsom Florin och Johansson (1993) dess konstitueringsfas.

Kapitel två ägnas åt operationalisering av hypotesen om kadettutbildningen som en institution för manlig social reproduktion. Den första aspekten gäller möjligheten att överföra en social position till nästa generation. Med fokus på de värden som lagras, förvaltas och överförs i form av statusrelaterade titlar, tjänster och examina (jfr Bourdieu: "det symboliska kapitalets objektivering och institutionalisering") skisseras en kollektivbiografisk ansats. Samtliga kadetter inskrivna 1792–1809 respektive 1850–1866 undersöks med avseende på relationerna mellan fädernas, sönernas samt svärfädernas sociala positioner (ståndstillhörighet samt yrkestitel). Som metod utnyttjas den korrespondensanalys som är gängse inom bourdieusk sociologi. För den andra aspekten – överföringen av de ideal och den livsstil som var kopplade till dessa positioner – är begreppet habitus centralt, här kompletterat av teorier om män och manlighet (Brod, Kauffman, Tjeder, Tosch, Heward). Men då varken Bourdieu eller manlighetsteorierna gör anspråk på att förklara social förändring skisserar Larsson också en historiematerialistisk fond. En invändning från min sida är att författaren vid det här laget fört in lite väl många teorier. I kombination med att avhandlingens syfte modifieras i slutet av detta kapitel, så har man som läsare ibland svårt att följa resonemangen.

"Krigsakademins samhälleliga funktion"

Den andra delen inleder redovisningen av de empiriska studierna. Kadettkårens sociala sammansättning undersöks med hjälp av korrespondensanalyser. Två figurer, en för varje kohort, visar hur sambanden såg ut mellan kadetternas sociala bakgrund och den egna framtida karriären (Figur 1a och 1b, s 74f). Att redovisa korrespondensanalyser genom figurer av detta slag – flera exempel finns – är en av de viktigaste aspekterna av avhandlingen. Larsson har flera exempel på detta spännande sätt att använda statistisk metod i historiska undersökningar.

Förutom de uppenbara mönster som syns redan i graferna (att social bakgrund tydligt samvarierar med egen karriär och framgångar på "Amors slagfält") fördjupas analysen av fyra signifikanta modalitetskluster. Särskilt utmärkande är *kadettkårens övre skikt* (gynnsam social bakgrund kombinerad med egen framgångsrik karriär), en grupp som visserligen är mindre under den andra perioden men som likväl framstår som en grupp för sig. En annan iakttagelse gäller *kadetten i gemen* där den första periodens inslag av lågadel under den andra perioden bytts

ut mot ofrälse. *Kadetter i genivapnen* (örlogsflottan, arméns flotta, artilleriet, fortifikationen, ingenjörskåren och den topografiska kåren) är ytterligare en grupp som korrespondensanalysen pekar ut som särskiljande; trots hög rang hade den ett kraftigt inslag av ofrälse! Till sist bör kategorin *bourgeoisens söner* framhållas som intressant eftersom den så tydligt visar att det under den senare perioden fanns en ny rekryteringsbas till Kadettakademien.

Härpå undersöks kadetternas egna prestationer och tillkortakommanden under studietiden. Korrespondensanalyserna visar här ett tydligt samband mellan studieresultat och framtida karriär för den senare perioden, medan motsvarande samband saknas för den tidigare kohorten. När det gäller regelbrotten saknas sambanden helt. Trots riklig förekomst i straffregistren finns det ingenting som tyder på att dessa förseelser skulle ha verkat hämmande på kadetternas karriärer. Sammanfattningsvis kan man säga att undersökningarna förstärker intrycket att relationen mellan utbildning, kunskap, tjänst, lön och titel under hela perioden var synnerligen oklar. Redan i inledningskapitlet har det klargjorts att det aldrig under Krigsakademiens verksamhetsperiod var nödvändigt med en examen därifrån för att bli officer, likaså att det var många som redan var officerare när de började på Karlberg. (Vid sekelskiftet 1800 hade en tredjedel av de unga kadetter som antogs redan tilldelats tjänst av sina officersfäder vid deras regementen.) Att den garanti om tjänst vid valfritt regemente, som var förbunden med Krigsakademien, inte var ett löfte om att tjänsten också innebar lön, indikerar en viss komplexitet. Med de redovisade delstudierna står det också klart att de som lämnade akademien utan examen, såväl som de kadetter som relegerats med anledning av bristande studiefлит eller allvarliga förseelser, mestadels fick officerspositioner.

I kapitel 5 kompletteras bilden av Krigsakademiens samhällseliga funktion med analyser av antagningsförfarandet och fördelningen av friplatser. Trots stor empirisk insats bidrar dessa delstudier minst till analysen. Vi får bekräftat att det som i begynnelsen var den främsta meriten för att bli antagen (d v s faderns insatser för fosterlandet) fick allt mindre betydelse och att möjligheten till friplats för vissa familjer var avgörande för att de skulle lyckas reproducera sin sociala ställning.

"Krigsakademiens fostrande funktion"

Den tredje delen innehåller två kapitel: det ena med fokus på den institutionella utbildningen, det andra med fokus på det fostrande kamratumgänget. Med återkoppling till inledningskapitlets hypoteser bekräftas här att Krigsakademien till en början hade ett mycket svagt samband med den kommande yrkesutövningen. Ynglingarna fick en god allmänbildning men de praktiska och mer yrkesspecifika momenten var både få och utvecklade. Kadettutbildningens dubbla roll som elementar- och tillämpningskola uppmärksammades av flera utbildningspolitiska utredningar utan att några åtgärder vidtogs. Först i mitten av 1830-talet kan man skönja den utveckling som så småningom ledde till att kadettutbildningen

blev en yrkesinriktad påbyggnad efter studentexamen. Men Karlberg blev redan under 1920-talet känt för sina moderna undervisningsmetoder. Under Lefréns tid som guvernör utvecklades det karlbergiska pedagogiska systemet där läraren tog hjälp av mer försigkomna elever som så kallade monitörer (jfr växelundervisning, Bell-Lancasterska metoden). Med Lefrén lyftes *själverksamheten* fram som bärande element: "En yngling vars själverksamhetskänsla aldrig blivit väckt, blir aldrig en rådig och driftig man; gångstolar äro lika skadliga för själen som för kroppen."

Det fostrande kamratumgänget ägnas flera delstudier med utgångspunkt från interna straffregister, självbiografiska verk, brev och dagböcker. I en undersökning skärskådas olika slags bus och regelbrott som kan förstås som ynglingarnas försök att kopiera en eftertraktad manlig livsstil (dricka punsch, röka cigarr, åka vagn, klä sig snyggt etc). I en annan delstudie fokuseras initieringsriter och andra "lekar". Larsson kan här påvisa en våldskultur snarlik de engelska elitinternatens där rangskalan från nykomling till äldsteklassare gav den grundläggande maktstrukturen. Ett avsnitt tar sin utgångspunkt i Toschs studier av medelklassens maskulinitet och Kimmels tes om den homosociala gemenskapen centrala betydelser för den manliga identiteten. För att examinera den manliga vänskapens betydelse utnyttjas begreppet "kamrat" och dess hederskodex "att skydda sina kamrater". Med exempel hämtade från den självbiografiska litteraturen – och möjliga att följa i straffregister – visar författaren hur just kamratandan och det förbjudna skvallret syns ha varit den norm som även skolledningen omfattade. Det var inte endast den föredömliga själverksamheten utan också det fostrande kamratskapet, som Krigsakademin utnyttjade för att "väcka till liv den slumrande man som varje pojke sågs bära inom sig".

Avhandlingens epilog

I det korta slutkapitlet kvarstår glidningen mellan utgångspunkter och syfte, frågeställningar och resultat. Allt är väldigt intressant, men hur hänger det egentligen ihop? Larsson konstaterar att han reviderat den gängse bilden av kadettutbildningens tillkomst som ett led i en medveten strävan mot ökad kompetens inom officersskåren. När det gäller den *sociala reproduktionen* så konstateras att Krigsakademien inledningsvis bidrog till att reproducera samhällets övre skikt men att samma institution vid 1800-talets mitt i stället medverkade till att undergräva adelskapets betydelse i det framväxande klassamhället. Med Bourdieus kapitalbegrepp (varför inte också anknyta till begreppsparat aristokrati/meritokrati?) tolkas denna förändring som ett paradigmskifte: "Man gick från ett samhälle där familjer på ett direkt sätt kunde överföra symboliskt kapital mellan generationer, till ett samhälle där det krävdes särskilda institutioner för att fullborda denna process." (s 332) Till frågan om det *svenska utbildningssystemets uppkomst* ger Karlbergsstudien, enligt Larsson, ett entydigt svar: det var inte re-

sultatet av någon färdig plan, utan snarare en produkt av en kamp mellan olika intressen. Här ger Larsson verkligen ett tillskott samtidigt som han ger en något förenklad bild av den tidigare forskningen. Resultatet av Larssons arbete är en nyansering men inte en total förändring av vår förståelse av utbildningssystemens framväxt. Avhandlingen avslutas med en analys av den *manliga reproduktionen*, så som den kan tolkas i ljuset av tidigare studier av de engelska elitinternaten: Penaltismen inom kadettkåren var en viktig del av den manlighetsfostran som bedrevs på Karlberg. De prövningar som de nyantagna kadetterna utsattes för syftade både till att underordna de nyantagna och pröva deras manliga kvalitéer. ”De som bestod provet släpptes med tiden in i kadettkårens hierarkiska gemenskap och senare följde även uppgiften att underordna kommande kullar.” (s 336)

*Annika Ullman**

* Fakultetsopponent